

Lučka AŽMAN MOMIRSKI

Ole MOYSTAD

Povezovanje razbitega mesta

Prve dni februarja je na Fakulteti za arhitekturo, Univerza v Ljubljani potekala študentska delavnica pod vodstvom dr. Oleja Moystada in Paole Yacoub. Dr. Moystad je v Bejrutu preživel nekaj zadnjih let, zato je lahko neposredno opazoval glavne značilnosti procesa destruktivnega razvoja mesta in njegove načrtovane rekonstrukcije, ga. Yacoub pa sodeluje pri načrtovanju mesta ter pri vključevanju arheoloških najdb v novo strukturo središča mesta.

1. Prizorišče

Mesto Bejrut je raslo eksponentno vse od izbora za glavno mesto države Libanon v letu 1920, ko je bilo število prebivalcev v mestu 70.000, do leta 1975, ko je število prebivalcev naraslo na 1.250.000. Nesorazmerje na eni strani med Bejrutom, ki je funkcioniralo kot glavno mesto države in kot največje pristanišče v njej, in na drugi strani med državo, ki je imela vsega 3 milijone prebivalcev, nekateri omenjajo kot glavni vzrok za izbruh vojne. Dvojna funkcija mesta še vedno predstavlja enega bistvenih urbanističnih problemov.

V času vojne se je višina populacije metropolitanskega Bejruta ustalila na 1.250.000 prebivalcev. Prišlo je do ogromnih sprememb glede omenjenega števila prebivalcev. Več kot polovica prebivalcev Bejruta je izkusila emigracijo. Mesto se je razdelilo v krščansko in muslimansko polovico. V letih velikih in majhnih vojn se je vsaka polovica polarizirala še naprej v verske in politične enklave, včasih celo do velikosti soseske. Fragmentacije mesta ni povzročila vojna: le-ta je samo zaostрила latentni pogoj urbane polarizacije in pripomogla, da so se socialne in verske razlike izrazile prostorsko.

Prvi urbanistični načrt za Bejrut je nastal leta 1986 v obliki generalnega plana za promet in infrastrukturo metropolitanskega Bejruta. *Schema Directeur* je prva predlagala zasnovno in prostorsko organizacijo metropolitanske regije okoli Bejruta. Poudarila je novo mrežo cest in pripravila načrte za nov javni prevoz, ki bi lahko reorganiziral fragmente povojnega Bejruta ponovno v metropolitansko celoto. Vodilo sheme je bilo izboljšati vojno stanje s pomočjo enakomernejše razporeditve razvoja območja. Ena izmed sugestij je bila, da bi postala prometna vozlišča jedra mestnega življenja. Vsaka politična ali verska entiteta bi lahko dobila svoje lastno središče in vsako središče naj bi bilo zasnovano iz javnega jedra, okrog katerega bi se utrdila zasebna podjetja in skupinski interesi.

Glavna pomanjkljivost tega načrta je bila njegova neosredotočenost na središče mesta. Glede na čas, ko je *Schema Directeur* nastajala, čas, ko je bila vojna na svojem vrhuncu, ta neosredotočenost ni nepričakovana – le malokdo si je v tistem času lahko predstavljal podobo središča mesta.

Urbanistično zasnovano *Dar Al-Handasah* master plan za osrednje območje Bejruta lahko pojmuje mo kot razširitev *Scheme Directeur* in njenih namenov, prenesti na mesto mediteranski značaj.

Rekonstrukcija središčnega okrožja Bejruta je sestavljena iz treh faz: ponovne gradnje infrastrukture v središču mesta, obnove urbane strukture središča mesta in oblikovanja popolnoma novega mestnega območja na novem nasipu ob severni obali Bejruta. Le-ta je začel nastajati že leta 1976 – najprej kot začasno smetišče zaradi prepreče-

Bejrut Ikonično mesto Libanon
Rekonstrukcija mesta Urbana infrastruktura Vojna

V prispevku je najprej opisana eksponentna rast mesta Bejrut med in po vojni v Libanonu. Sledi povojna rekonstrukcija mesta. Poudarek je na rekonstrukciji središča mesta Bejrut, ki je bil med vojno najbolj razdejan, ob tem pa so predstavljena razmišljanja o ponovni vzpostavitvi javnega življenja v mestu. razmišljanja o prehodnih arhitekturah in pojmovanjih le-te, značilnih za mesta kjer so uničene tako fizične kot tudi družbene vezi med prebivalci.

Beirut Iconcity Libanon Urban infrastructure
Urban reconstruction War

The article begins with the exponential growth of the city Beirut between and after the war in Lebanon. It is followed by postwar reconstruction of the city. Emphasis is placed on the city centre that was badly damaged during the war and reflections on the reestablishment of public life in the city and reflections on the understanding of transitory architecture, common in places where physical and social ties between the inhabitants were broken.

nega dostopa do smetišč v vzhodnem delu Bejruta in kasneje kot odlagališče materiala rušenja in izkopavanj (tudi arheoloških ostankov). 600.000 m² veliko območje je namenjeno za novo finančno četrt Bejruta.

2. Razdejanje

Med predavanjem Ovoj, oblika in spremembe, v Ljublani, je dr. Moystad izpostavil dejstvo, da so mestne ulice nevarni prostori v vojnih razmerah; tako je bilo v Bejrutu, tako je bilo v Sarajevu in

Slika 1: Zračni posnetek središča Bejruta

Mostarju. Nadzor nad urbano infrastrukturo – cestami – je pomemben vidik učinkovitega bojevanja in se lahko prevesi v korist ene ali druge strani. Take razmere posledično vplivajo na usodo mest. V Bejrutu je geneza delitvene ceste, sedaj poimenovane Zelena črta, vseeno drugačna, iz običajne mestne ceste se je spremenila v razrušeno cesto (konfrontacijsko črto) in potem v zeleni pas.

Vojna je v letih od 1975 do 1991 spremenila identitete v teritorije. Gonilna sila tega procesa je bila nuja, zagotoviti si identiteto s pomočjo prisvajanja fizičnega območja. To je bila nuja zapiranja prostora med pomenom in krajem. Kot posledica se je pojavila destabilizacija krhke multikulturne soobstojnosti in t.i. geografija strahu. Proces je odstranil temeljne strukture družbe. Vojna je ušla nadzoru in postala vojna uličnih tolpa in samoustoličenih vojnih vodij. Namesto da bi bila prevladujoča aglomeracija kulturno homogenih varnih paradizov, je najbolj dominantna značilnost bejrutske urbane geografije postalo ravno območje Zelene črte – *Green-Line*.

Ime Zelena črta se je pojavilo potem, ko je ulice in zgradbe, ki so bile dolga leta uničene in zapuščene na nikogaršnji zemlji, zaraslo zelenje ali boljše pas zelenja. V arabski terminologiji najdemo termin za prvo linijo – *Khnutut at tammās*, ki pomeni, bolj uporabno v množini, linija spopadov. Arhitektura *Green-Line* je postala značilna arhitektura v Bejrutu. Tako kot je postala značilna arhitektura v Sarajevu, Groznom in celo v nekaterih predelih v Los Angelesu, New Yorku (Bronx), Chicagu itd.

3. Ikonično mesto

Strukturne spremembe v mestu so nastale v času vojne, tako tudi ob območju okoli Zelene črte, kjer naj bi bile na delu "nevidne sile", ki so sedaj v miru postale

vidne. Mesto predstavlja inteligentni sistem, ki se razvija. Glede na to trditev, je arhitektura kot fizičen izraz mesta v trajnem stanju prehoda.

Vojna pospeši razvojne procese, ki so lastni vsej arhitekturi, in jih naredi razpoznavne – podobno kot rak (bolezen) sproži očitno tvorbo celic. Čas se v vojni zgosti lokalno. V Bejrutu je opustošenje, uničenje potekalo dvaindvajset let – sedemnajst let vojne in še pet let rušenja. Rekonstrukcija naj bi bila končana v naslednjih tridesetih letih. Prehod naj bi trajal dve generaciji prebivalcev. Takšna patologija ponuja priložnost za študij logike, kako se arhitektura kot prehodna oblika, na splošno, razvija in nastaja.

Iz analize dinamike razvoja Zelenne črte je mogoče prepoznati koncepte razvoja; posebej teorijo razvojnih sistemov, kot so razviti v študijah umetne inteligence in umetnega življenja, na nekaterih teorijah iz teorije katastrof in dinamične semiotike in na teoriji razvoja oblik človeških naselij. Za območje *Green Line* je pomemben eden izmed glavnih konceptov teorije razvoja oblik človeških naselij, to je t.i. posvečenega kraja. To je posebna lokacija, ki je nabita s čustvenimi vrednotami. To je lahko mesto molitev, mesto mrtvih ali kakorkoli ga že poimenujemo. To sveto mesto je blagoslovljeno za bivanje t.i. asimetričnega drugačnega. To je scena ritualnih umorov, za katere je znano, da so bili pogosto storjeni kot dejanje za ustanovitev polisa. Sveto mesto vzbuja močna čustvena razburjanja, ki simultano privlačijo in odbijajo subjekte. *Green-line* arhitektura ima to kvaliteto.

V Bejrutu so klimatizirani avtobusi s francoskimi, britanskimi, nemškimi ali japonskimi turisti krožili med ruševinami kmalu po tem, ko je bilo središče mesta odprto za javnost. Sarajevo je sprejelo svoje prve turiste, še preden so se sovražnosti končale. Ta perspektiva nam omogoča, da vi-

dimo civilne, etične, kulturne vojne kot sprožilo ali izbruh razvojne energije iz urbanega sistema. Ne glede na razloge za ta izbruh lahko opazujemo, da ima to sprožilo kot posledico privlačnost delov k celoti.

To napetost, to kvaliteto, to tako imenovano 'prvost' v fenomenologiji Pierca lahko imenujemo odmev. Pojavi se, ko prenaša valovno dolžino, ki resonira s subjektivnostjo, v smislu vseh subjektov. V študiji o bejrutski *Green-Line*, je ta energija poimenovana kot ikonično mesto – *Iconicity*.

Slika 2: Razdejana ulica

Slika 3: Zelena črta (*Green-line*)

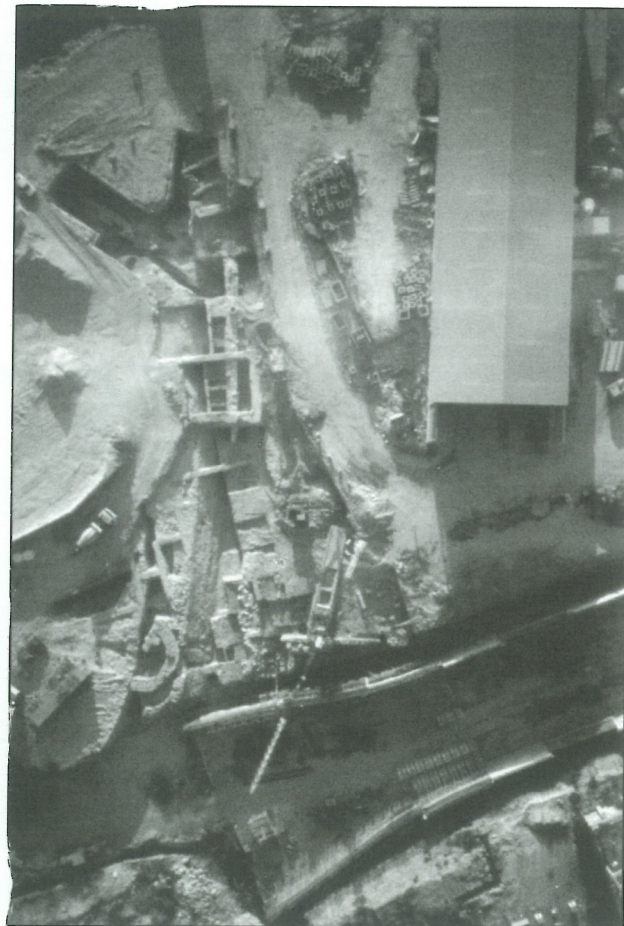
Teorija o človeških naselbinah razlaga tako mesto kot 'vakuum', ki napolnjuje 'morfodinamiko' človeških naselij z energijo – to počne z neke oddaljenosti. Naselje ne obkroža svetega mesta; razvija se v distanci. V perspektivi mesta kot inteligentnega sistema lahko to stališče prevzamemo kot ključno točko. Če ga razpoznavamo kot usedlino razložka, kot klin med pomenom in razumnostjo, med sistemom in dejstvom, je popolnoma razumljivo, da je osnovna redkost v razvojnem, inteligentnem urbanem sistemu.

4. Javni prostor

Praviloma v javnih prostorih v vojnih razmerah preži največ nevarnosti. V Sarajevu, na primer, so to bili prostori masovnih zločinov nad prebivalstvom. S časovne razdalje in skozi optiko medijev se dozdeva, seveda v zelo poenostav-

ljeni obliki, da imajo prebivalci več možnosti za preživetje, če se izogibajo odprtim urbanim prostorom, npr. ulicam, trgom. V Bejrutu je bilo tudi tako.

Proti koncu vojne v Bejrutu ni bilo več ne prijateljev ne sovražnikov; samo še vojaki in civilisti. Še več, kateri koli javni prostor je postal nevaren prostor. V takih razmerah je očitno, da je javni prostor doletela vloga sovražnega drugačnega in javno je bilo obsojeno kot destruktivno nasilje. Zdi se, da je tisto, kar ni dokončala vojna, dokončalo zasebno nepremičninsko podjetje, ki je bilo ustanovljeno za rekonstrukcijo območja središča mesta. *Solidere* je bil pooblaščen za odpravo vse zasebne lastnine s pomočjo preobrata središča mesta v delničarsko družbo pod njegovim nadzorom. *Solidere* je tako uničil dejansko vse, kar je ostalo od starega mestnega središča.

Slika 4: Novi bulvar (*Solidere*)

Čeprav javnih prostorov ni, javno življenje poteka nemoteno, vendar sedaj bolj skrito in na drugačnih osnovah, kot jih poznamo v evropskih mestih. Paradoks pa je, da se temu navkljub zelo veliko pozornosti posveča "nastopaštvu" z avtomobili, nakitom (plastičnim ali zlatim), v gostinskih lokalih, zasebnih klubih (celo smučarskih) idr. Morda je problem v navadni predstavi vsebine "javnega".

Pomemben vidik je seveda, da javni prostor na bližnjem vzhodu ni trg ali park. Tu je javni prostor ulica ali pločnik. Glede na tak obrat, je v mestu veliko javnih prostorov, vendar drugačnih oblik in rabe. "Javnost" teh prostorov je tako močna, da se je v "pustoti" po uničenju središča mesta vzorec cest ponovil, ko so prebivalci prinesli plastične stole in vodne pipe in jih razmestili ob črtah nekdanjih ulic. Taka raba je sicer trajala zelo kratko, med trenutkom premirja in pričetkom arheoloških in gradbeniških dejanj (ko so odstranili ruševine). To je bil nenevaden in ganljiv prizor, nekako podoben prizoru, ko izgubljen otrok išče svoje starše ali ko kužki še slepi vohljajo za toploto telesa psice.

Središče Bejruta je bilo očitno žrtvovano in obsojeno na kolektivni umor. Vsakdo si lahko predstavlja, da je to, kar Rene Thome imenuje 'mimetično željo' ali 'žrtveni mehanizem', postalo močnejše v multikulturni družbi, v kateri njeni člani ne delijo mesta molitev ali v kateri le-ti delijo kraje, ne pa molitev.

5. Ulica, bulvar, infrastruktura, prihodnost

Ko so se končale sovražnosti v Bejrutu in ko je *Solidere* opravil svojo nalogo odstranjevanja ruševin, je bilo mogoče opaziti določeno pomiritev v žalovanju za delom izgube. Estetska pomembnost, ustvarjalna moč Zelene črte, je presenetljiva. Njena arhi-

tektura še vedno ohranja ustvarjalnost novih oblik, ki jih lahko beremo kot prehodne. Bilo je več predlogov, da bi vključili določene urbane tipe in prostorske prakse, ki se pojavljajo podobno kot *ad hoc* taktike preživetja med vojno, v arhitekturo obnovljenega Bejruta.

Infrastruktura bo položena glede na določila urbanistične zasnove središča, z vsemi evropskimi in ameriškimi ideali. Ali bo zgrajena prej ali takrat, ko bo mesto že zraslo iz zemlje sta vprašanji. Toda, v gospodarstvu in regionalni politiki je še nekaj "jokerjev", ki bodo vplivali na dinamiko izgradnje.

Zanimivo je tudi vprašanje povezovanja središča z ostalim delom mesta. Sedanji položaj je, da bo središče Bejruta kmalu imelo vso infrastrukturo, vendar nobenega mesta, v okolici pa imajo mesto, pa nič infrastrukture. Razlika med "zunaj" in "znotraj" je nedvoumna. Veliko hitrega razvoja se dogaja na robu - med temi dvema območji - in poteka samostojno, tako da se točke moči razmeščajo po celotnem obodu. Le-te bodo v kratkem bistveno vplivale na dogajanja v samem središču Bejruta. Praviloma se tam zadeve dogajajo hitreje, predno *Solidere* uspe uresničiti svoje (podobne) zamisli znotraj središča. Priča smo zelo razburljivi mešanici planiranja velikih posegov (zgoraj-navzdol) in majhnih dejanj (spodaj-nazgor).

Mag. Lučka Ažman Momirski, dipl. inž. arh., Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, dr. Ole Moystad, Norwegian Academy of Architecture, Oslo, American University Beirut

Opombi

- 1 Sarkis, Hashim: Beirut, The Central District and the Waterfront: General Context and Site Conditions. V: Rowe, P. G. in Sarkis, H. (ur): Open City: Rebuilding Beirut's Waterfront, Graduate School of Design, Harvard University, Cambridge, Massachusetts 1995.
- 2 glej <http://www.lebanon.com/construction/beirut/index.htm>